

George Monnet, akkori földművelésügyi miniszter fontos törvényhozási kísérlete volt a mezőgazdasági termékek kollektív eladásáról szóló szerződések életbe léptetése. A törvényt a képviselőház 1937 február 26-án megszavazta, de a szenátus mind a mai napig egyszerűen szabotálta. Ez a törvénytervezet a mezőgazdasági termelők, gyárak és kereskedők közötti viszonyt szabályozta. A tervezet előírja, hogy az eladási kollektív szerződések, amelyeket a termelők, kereskedők és gyárosok két harmad része elfogad, mindenikre kötelező. Ez a törvény is a gyár-
ipar egyeduralma ellen irányult.

A munka legfontosabb része a parasztság megszervezése volt. Enélkül minden törvény csak papír-törvény maradt volna. Franciaországban 1936 végén 7.350 különböző mezőgazdasági szövetkezet (kocperativa) volt. Legtöbb a tejgazdaságban (2207). A Júrában, a vidék tejszükségletének 93%-át elégítették ki. A Búza-Hivatal létrejötte előtt 780 búza-beraktározási szövetkezet volt, az 1936 augusztus 15-iki törvény után számuk 2000-re szaporodott. Érdekes hogy a legtöbb szövetkezet éppen a birtokosok vidékein van.

A Buza-Hivatal, habár munkáját — a képviselőház mezőgazdasági bizottsága elnökének támogatása szerint — a parasztoknak csak egy-egyoldal része vette igénybe, mégis elősegítette a termelők megszervezését és felébresztette együttműködési készségüket, visszaadva saját erejükben való hitüket.

A francia parasztság sorsa ma újból bizonytalan. A jelenlegi kormány működése a parasztság megsegítésére semmiféle hasznos kezdeményezést nem mutat.

Miklós Jenő

Kliring

Az 1938-as évre jellemző, hogy a világ újra felosztása az előkészítés állapotából a megvalósításhoz került. A világtérkép megváltoztatása már jóval hamarabb megkezdődött, de az igazi csak az elmúlt évben indult meg.

Az USA kereskedelmével Délamerikát igyekszik behálózni. Németország — Darré szavaival — a Dunamedencében építi ki vadászterületét, Japán Távolkeleten folytat háborút, hogy a kereskedelem kapuit elzárja a világ többi részének orra előtt. Olaszország a teljes önellátás megvalósításával építi ki gyarmati császárságát, Franciaország keresi az eszközöket, hogy egyedül birtokolja gyarmatait, Anglia görcsösen kapaszkodik széthullani készülő világbirodalmának egyes tartományaiiba és senkit sem hajlandó oda beengedni.

Könnyű volt a múltban a felvilágosodott, gazdag és felfegyverzett államoknak a világot felosztani. Nehéz azonban egy új felosztást végrehajtani ma, amikor birtokát mindenki féltékenyen őrzi és a mérkőzés egyenlő fegyverekkel folyik. Háború? A háború az utolsó eszköz és senki sem nyúl hozzá már olyan könnyen, mint valaha. De az érdekkör kibővítésének szükségessége sem halványul el, sőt napról-napra égetőbbé válik. A

világháború után a politikai határok aránylag elég hosszú ideig változatlanok maradtak, de az érdekkör határai, a gazdasági fejlődés következményeként, eltolódtak.

A terjeszkedés gazdasági eszköze ma egészen más, mint 1929 előtt volt. Angliában 1929-ig a kereskedelem szabad volt. Valamennyi állam devizával fizetett, azaz arannyal. A kereskedelmet nem szabályozták, nem ellenőrizték. A terjeszkedés egyedüli akadálya a vámpolitika volt. De a vám olyan fal, amit gazdasági eszközökkel is el lehet távolítani, habár sok esetben nagy áldozattal jár. Egy árú árát letörni olyan országban, ahol a konkurens tőkének egyeduralmi helyzete van, óriási erőfeszítést és pénz áldozatot követel. De meg lehet valósítani és ez a fontos.

A válság folyamán a külkereskedelem eszközei is megváltoztak. Elsőnek Anglia adta fel a szabadkereskedelmet; sok ország az „önellátás“-ra tért át. Az önellátás tulajdonképpen a válság kényszerítő hatása alatt született meg. Egyes államok nem szállíthattak külföldre és így behozataluk is megszűnt. Tehát az önellátás a gazdasági elszigeteltség politikájának megvalósítását jelenti akkor, amikor az már tulajdonképpen be is állott. Ha nem volt teljes, azzá kellett tenni.

Az államoknak csak egy része tért erre át. A többiek régi eszközeikhez ragaszkodtak, devizával fizettek, vagy váltóval, amit azután aranyra kellett beváltani. Az önellátás nem sikerült ugyan, de sikerült valami egészen más: a külkereskedelem ellenőrzése. Ma az állam diktálja, hogy az egyes országokból milyen és mennyi árút hozhatnak be. A fizetés kliringben történik és nem devizában, azaz árúért árút adnak. Aki nem vásárol, nem is adhat el, illetve követeléseit nem képes behajtani. A kliring rendszer tehát arra kényszerít, hogy ott vásároljanak, ahol eladtak.

Vizsgáljuk meg, hogyan folyik az árucseré, ha devizával fizetnek. Ez a valóságban nemzetközi kliring. Jugoszlávia elad Angliának devizáért, Argentínában vásárol és angol devizával fizet; Argentína Angliában vásárol és visszaadja devizáját. Árucseré történt a világban anélkül, hogy az arany forgalomba került volna. Helyette devizát használtak. Ha minden állam így tesz, akkor az árucseré-forgalomban a tartozás és követelés elszámolásánál csak a különbözetet kell arannyal kifizetni.

A devizafizetéses árucserénél feltételezik, hogy az arany forgalomba kerül, amint elszámolatlan különbözet mutatkozik. A deviza-fizetés tehát aranykészletet követel. Ha egy államnak nincs aranykészlete, devizájának sincs értéke és senki sem fogadja el. A deviza bizalmat is feltételez. Az előző gazdasági rendszerben azonban itt is volt segítség. Ha egy ország kereskedelmi mérlege veszteséggel zárult, egy másik államtól kölcsönt vett fel. A nemzetközi hitel volt tehát a garancia. Gyenge árucseré-forgalomnál kevés kilátás van a hitel visszafizetésére és minél nagyobb a szükség, annál gyengébb a nemzetközi hitel működése.

A nemzetközi kereskedelem részben már kilábalt a nagy válságból. 1937-ben súlyban már elérte az 1929-es forgalmat, de értékben még a felét sem. A nemzetközi hitel javulására nincs ki-

látás és mivel így az aranydeviza korszakának visszatérése is kilátástalanná vált, a kliring maradt az árucserre egyetlen lehetősége olyan államok között, ahol nem rendelkeznek a külkereskedelmi mérlegben mutatkozó különbözet kiegyenlítésére szükséges arannyal.

Igy váltak élesen külön a világ devizával fizető államai és a kliring államok. A devizával fizető államok megfelelő aranykészlettel rendelkeznek. Ismeretes azonban, hogy a világ aranykészlete csak néhány államban halmozódott fel nagyobb mennyiségben. És miután semmi kilátás sincs arra, hogy a világkereskedelem az 1929 előtti formát felújítsa, egész sor állam kénytelen volt szabad deviza-forgalmát megszüntetni, kereskedelmét ellenőrzés alá venni és a kliring rendszerre áttérni.

A kliring, mely — keletkezésekor úgylátszott, — visszatérést jelent a kezdetleges árucseréhez, nemcsak átmeneti jellegű. Állandó fejlődésben van és fejlődése következtében a nemzetközi kereskedelem terén egészen új problémák jelentkeztek. Néhány hónappal ezelőtt, közvetlenül München után, az angol kereskedelmi miniszter parlamenti beszédében kijelentette, hogy a német külkereskedelem új eszközöket alkalmaz és Anglia ezeknek nem képes ellentállni. Néhány nappal később a külkereskedelem titkára, ugyancsak a parlamentben a következőket mondta: a német szállítók vagy megegyeznek velünk ár és piac tekintetében, vagy kénytelenek leszünk kereskedelmünket hasonló módon megszervezni és a német konkurenciát saját eszközeivel legyőzni ott, ahol terjeszkedni akar.

A világ kereskedőinek e perpatvarában két tényező a fontos: exportálni vagy meghalni. Ezt Hitler mondta és Halifax megismételte. Eddig is minden háború a külkereskedelem, a kivitel, az érdekkör felosztása miatt tört ki.

Most azonban nemcsak a kivitelről van szó, hanem annak módszeréről is. Miért oly fontos a módszer?

Ha feltételezzük, hogy két állam kiszállítható felesleggel rendelkezik és hogy az egyiknek éppen a másik felesleges árújára van szüksége, akkor a csere ideálisan működik, de a két állam úgy kereskedelmi, mint általános gazdasági szempontból az egész világ számára megszűnne létezni. A kliring első jellegzetessége tehát, hogy az eladó ott kénytelen vásárolni, ahol eladott. A deviza rendszer ennek éppen az ellenkezője. Bármely államnak eladhatok és ott is vásárolhatok, ahol semmit sem adtam el. A kliring leköt, a deviza szabadságot ad. Eladhatok ott, ahol az ár a legmagasabb és vásárolhatok ott, ahol az ár a legalacsonyabb. Azt veszem meg, amire szükségem van és nem vagyok kénytelen — mint a kliringnél — sokszor olyan árút is vásárolni, amire nincs szükségem, csakhogy számlámat kiegyenlítssem.

A kliring másik jellegzetessége, hogy az egymással kereskedelmi összeköttetésben álló államokat csoportokra tépi. Amíg a devizánál az egész világ egy egységet jelent, (a vásárló aranyával ahhoz fordulhat, akihez akar) addig a kliring-rendszer csak oly államok csoportjában érvényesülhet, ahol bizonyos határokon

belül, előre megállapított feltételek mellett egymástól vásárolnak. A devizánál kereskedelmi szerződés nélkül is kereskedhetnek egymással az államok, a kliringnél pedig a megállapodás mellett még a ki- és bevitel ellenőrzésére is szükség van, nehogy többet hozzanak be a megállapított mennyiségnél (kontingens). Emellett még az elszámolást is meg kell szervezni. A kliring nemcsak a világ gazdasági viszonyát tépi szét, mint régebben a vám, hanem ellenőrzés alá helyezi a kereskedelmet, amely pedig csak akkor fejlődhet, ha szabad.

A vámmal az állam a hazai ipart védte. Az államnak ebből haszna volt, a védelem jövedelemmel járt. A kliringnél kénytelen ellenőrző szervezet fenntartani. Ez pedig kiadással jár.

Miért kedvezőtlen a kliring az arannyal fizető államoknak, ha azok akárhol vásárolhatnak? Csak kopogtatniok kell és a kliring államok ajtaja örömmel megnyílik. A devizával rendelkező országok könnyen áttörhetnek a kliring-gyűrűt, ha csak két olyan állam lenne, amilyent feltételeztünk. A helyzet azonban más, ha a kliring államok blokkja egy államból, mint gerincből vagy magból és apróbb államok csoportjából áll.

A „magállam“ kifejezést Wegemann Wirtschaftspolitische Strategie c. művében használta. Abból a statisztikai tényből indult ki, hogy Anglia, USA és Németország néhány kisebb állam kivitelének 50%-át átveszik és ugyanannyit szállítanak. Az ilyen viszonynál használják a magállam szempontjából az „érdekkör“ kifejezést. Hogyan változik meg a kliring rendszerben belső viszonya egy olyan államnak, mely az u. n. érdekkörben fekszik?

Ha szabad deviza-forgalom mellett a kis állam kivitelének 50%-át a nagy állam felvásárolta, ezt azért tette, mert világpiaci helyzetének ez felelt meg legjobban. De ezt tehette a kis állam is a naggyal szemben. Itt leginkább a szállítási költségek döntöttek, s érdekeiknek megfelelően vagy vásároltak vagy eladtak. Laza összeköttetésben állottak tehát egymással és a magállamnak nem nyílt meg a lehetősége arra, hogy a kis államot magához kösse vagy szófogadásra kényszerítse. Nincs erre jobb példa, mint Szerbia és Ausztria viszonya 1906-ban, amikor a két állam között a gazdasági háború megindult. Szerbiának majdnem egész kivitelét Ausztria vette át. Logikus, hogy az osztrák piac nélkül Szerbiának tönkre kellett volna mennie. De, amint ismeretes, Szerbia külkereskedelmét másfelé irányította és — megnyerte a háborút.

A világkereskedelem összeomlása óta azonban sokkal nehezebb egy ország külkereskedelmét egyik piacról a másikra irányítani. Ezért a kliring-csoporton belül a viszony egészen más, egyenlőtlen. Vegyük a következő példát: a magállam 25 kisebb államot csoportosít maga köré és ezekkel kliring kereskedelmet folytat. Ezek a kis államok kivitelük száz százalékát a magállam felé irányítják és behozataluk száz százalékát is onnan kapják. Az, ami a kis állam külkereskedelmének száz százalékéa, a magállamnál mindössze két százalékot jelent. A magállam tehát kiviteli feleslegének ötven százalékával kielégítheti a huszonöt kis állam minden szükségletét és a másik ötven százalékot a kliring

csoporton kívül szabadon eladhatja devizáért. Kereskedelmileg tehát a nagy állam számára a kis államok nem jelentenek egyedüli lehetőséget, az egész világon szabadon fejlesztheti kereskedelmét, ha csak nem alakulnak vele szemben is hasonló, zárt csoportok. A viszony egyenlőtlen. A kis állam a nagy állammal szemben függő helyzetbe került, kiszolgáltatva magát neki. Ha a kis állam megkísérelné külkereskedelmének tíz százalékát a devizával fizető államok felé irányítani, az a veszély fenyegetné, hogy a fennmaradó 90 százalékot a magállam bosszúja tönkreteszti. A magállam azonban többet is vásárolhat, mint amennyire szüksége van és ezt a felesleget más országoknak devizáért eladhatja. A bolgárok 1937-ben elvesztették az angol eperlekvárcukrot, mert a lekvár Londonba olyan országban keresztül érkezett, ahová ők az árút kliringben adták el. A kliring rendszerben a fejlődés odairányul, hogy az államesoportban a kis állam számára csak a magállamon keresztül nyílhat út a világ többi része felé. A magállam uralkodó helyzete a mai világkereskedelmi viszonyokból adódik, mert amint lehetőség mutatkozna másutt is eladni, a csoport széthullana. A kliring államokat a szükség tartja össze és ezt a helyzetet a magállam a saját céljaira használja ki.

De a magállam a nemzetközi helyzettől függetlenül különleges árpolitikát is folytathat, hogy ezzel a kis államot még jobban magához fűzze. Ha 100 kg búzát három méter műgyapjából készült szövettel fizetnek, ennél az árúcsere-nél nem fontos, hogy a búza ára száz, kétszáz vagy háromszáz dinár, ha a három méter szövet értéke is ennyi. Ha a magállam a búzát 300 dinárral fizeti, de pénz helyett szövetet ad ugyanilyen magas áron, a valóságban nem fizette meg drágábban, csak névlegesen számolta el magasabb értékben. Ha a búza ára egy országban 300.— dinárra felszökött, akkor senki sem hajlandó abban az országban olcsóbban eladni. Olyasmi történt tehát, amire még nem volt példa: a kliringblokkon belül az árak színvonala sokkal magasabb, mint ott, ahol arannyal fizetnek. Ezért senki sem hajlandó a kliring államoknak arannyal drágábban megfizetni azt, amit máshol olcsóbban megkaphat. Az angolok különleges előzékenységnek minősítették, amikor a románoknak hetvenöt dinárt fizettek a búzáért, holott a rotterdami tőzsdén csak 55.— dinár volt az ára.

Ezzel az árpolitikával a magállam mindig több, lerömlött gazdasági állapotban levő országot vonhat a maga hatáskörébe. És ahogyan bővül a csoport a magállam körül, úgy szűkül a világ a devizával fizető országok számára. A magállam kiépíti blokkját, a világ más államaitól elszigetelten és a legdurvább gazdasági eszközöket használja fel arra, hogy a tőle függő viszonyba került kisállamokat engedelmességre kényszerítse.

Ez tehát a régi gyarmati imperializmushoz viszonyítva a gazdasági függőségnek sokkal durvább formája. A gyarmati viszonyban is fennáll a közvetlen politikai függőség, de nem zárja ki más államok versenyét. (A nyitott ajtók elve a gyarmatokon). Néhány évvel ezelőtt Japán elhódította az indiai pamutpiacot és Anglia kénytelen volt alkúba bocsájtkozni vele saját gyarmati

területén. A kliring-blokkban azonban sokkal közvetlenebb a gazdasági függőség, úgy hogy itt a politikai egyeduralom más formája is kiépíthető. Nézzük csak meg a japán eszközökkel megalkotott kínai „nemzeti” kormányt. Nagyobb iróniát el sem képzelhetünk, mint amikor az ilyen gazdasági rendszernél hangoztatják, hogy minden nemzetnek lehetőséget kell nyújtani saját országa megalakítására. Magától értetődően az ilyen államnak a magállam blokkjához kell csatlakoznia. Az „önrendelkezési jog” itt éppen az ellenkezőjébe csapna át.

Amíg így a csoporton belül a kisállamok számára minden ajtót elzárnának, a magállam szabadon dobálhatná kliringben vásárolt áruját a devizával fizető államok piacán. Ezen a piacon nem szabályozzák az árakat. Azt, amit a kliringen belül háromszázért árulnak, a kliringen kívül ötvenért vesztegetnek. Ha a szállító a kiszállított áru után még prémiumot (jutalom) is kap, világos, hogy legyőzheti versenytársát, aki ezt nem kapja.

Nem alaptalanul panaszkodnak tehát az angolok erre az új kereskedelmi rendszerre. Amíg a kliring gyermekcipőben járt, nem volt veszélyes. Amint azonban egy iparilag fejlett állam eszközévé vált, s ez egyre jobban szűkíti az arannyal fizető államok piacát és árpolitikájával megnehezíti a piac megközelítését, a dolgot komoly megfontolás tárgyává kell tenni. És valóban az angolok először azt mondták: bennünket ez a rendszer nem érdekelt, mert a mienk tökéletesebb. Az új rendszer fejlődésének politikai támaszt München adott és az szinte éjszakán át veszedelmes méreteket öltött. Ekkor kezdtek ellene tiltakozni. A legfontosabb ellentét, hogy az arannyal fizető u. n. deviza államok területe szabad, a kliring államoké zárt. A kliringállam érdekkörét a blokkon túl is kiterjesztheti és amit megkaparint, az a deviza államok részére elveszett.

A kliring-blokknak egy magállam körüli kiépítése a gazdasági csoportosulásnak olyan formája, mely a politikával szoros kapcsolatban van. A német államférfiaknak nincs olyan beszédük, ahol ezt ki ne hangsúlyoznák. Ez a rendszer fejlődési folyamatban van, de már elérte azt a fokot, ahonnan a távoli tervek világosan láthatók és ez a deviza államokat önvédelemre kényszeríti. Rendkívül jellegzetes az a hatás, amit Angliában váltott ki. Kijelentették, hogy Angliának nincsenek a világ minden pontján egyforma gazdasági érdekeltségei, pl. Délkeleturópát az idegen terjeszkedés természetesen területének tartja. Ezért itt nincs más szándéka, mint meglévő érdekeinek védelme. Legfontosabb érdekei a dominiumokon, gyarmatokon és néhány európai államban vannak. Németország az utolsó két évben éppen itt fejleszti ki legjobban kereskedelmét. Délamerika miatt az USA-ban váltott ki ellenállást és ezzel az új csoportok kialakulását a kliringen kívül is sietteti. Így az USA megkísérli politikai és gazdasági együttműködéssel mind a három Amerikát (Észak, Közép és Dél) egy csoportba vonni. Anglia még nem találta meg a végleges megoldást, de fönnáll az az indítvány, hogy Anglia kötelezze azokat az államokat, ahol sokat vásárol, nagyobb angol árúbeho-

zatalra. Mindenesetre megállapíthatjuk, hogy a gazdasági harcban résztvevő nagy államok nem találták még meg végső fegyverüket, de a kliring-módszer ilyen ellentéteket még sem váltana ki, ha a világ gazdasági helyzete nem lenne ilyen válságos.

Az 1929-es válság után drágán megfizetett föllendülés 1937-ben ismét összeomlott. A fegyverkezéstől támogatott termelés még nem zuhant ugyan az 1929-es általános krízisbe, ezt megakadályozni azonban nem lehet és a helyzet állandóan rosszabbodik. A nagyarányú fegyverkezés még a leggazdagabb államok pénzügyeit is olyan súlyosan terheli, hogy azt csak nagy áldozatok árán — amelyeket végeredményben a dolgozó nép fizet — tudják az eddigi méretekben folytatni.

A fegyverkezés új föllendülést segített elő, de ez süppedő talajra épült. A konjunktura további fejlődésének mai válságos perceiben az alapot ki kell szélesíteni és megszilárdítani. Innen a jelszó is: a kivittelt fokozni vagy meghalni!

Ilyen a nagy államok helyzete. Fokozniok kell kivittelüket, vagy új egyezségek kötésével, vagy kereskedelmi háborúval. A harc a kisállamok megszerzéséért tovább folyik és ez az utóbbiak számára értékes pillanat, mert megtörténhet, hogy a csoportok vagy vadászterületek kiépítésénél egy magállamhoz ragadnak és ezzel egész gazdaságuk függő helyzetbe kerül. Akkor azonban már nehéz az elszakadás. De most, amikor a nagyállamok kivittelük fejlesztésénél minden lehetőséget tekintetbe vesznek, a kis államok leleményességén múlik a baráti kör kibővítése. Sok és szabad kereskedelmi összeköttetéssel rendelkezni a függetlenség biztosítását jelenti.

Bránko Szedmák

Gazdasági szemle

Az 1929 év második felében elkezdődött gazdasági válság 1933 végén pangásba ment át. Ezt a pangást az ipar némi fölélnkülése jellemezte. Azonban a gazdasági élet javulását nem követte a föllendülés, mint az előző válságokat. Ellenkezőleg, 1937 második felétől új visszaesés mutatkozik, amely legelőször az USA-ban, majd Angliában, Franciaországban és még néhány államban válik érezhetővé.

Így egész sor állam gazdasága került ismét válságba anélkül, hogy az előzőt kiheverték volna. Ez a körülmény szükségszerűen a munkanélküliek seregének növekedését vonta maga után. Számuk 1933-ban 30 millió volt, 1937-ben 14 millió és 1938-ban 16 millió. Az új válság jellegzetessége, hogy az előzőtől sokkal inkább különbözik, de nem a javulás, hanem a rosszabbodás tekintetében.

Először: a válság nem ipari föllendülés után következett be, mint 1929-ben, hanem alig valami élénkületet mutató pangás után. Ez azt jelenti, hogy a bontakozó félben levő válság az előzőnél sokkal súlyosabb lesz és leküzdése nagyobb áldozatokba kerül.